

KANSEN EN UITDAGINGEN VOOR HET NEDERLANDSE ACADEMISCH ONDERWIJS

door De Jonge Akademie

Het Nederlandse academische onderwijs ziet al jaren een toenemend aantal behaalde diploma's met een hoog gemiddeld niveau. Toch staat ons onderwijs voor uitdagingen. Aankomende demografische veranderingen in het Nederlandse hoger onderwijs, de veranderende positie van Nederlandse universiteiten met betrekking tot een brede zelfontplooiing, toenemende financiële druk en competitie in het wetenschappelijk onderwijs, en opkomende nieuwe mogelijkheden op het gebied van didactiek en ICT maken dat wij ons onderwijsbeleid moeten blijven innoveren en aanpassen.

In dit document willen we een bijdrage leveren aan de discussie over academisch onderwijs en stellen we een aantal maatregelen voor waarvan wij vinden dat ze noodzakelijk zijn om de kwaliteit van academisch onderwijs in Nederland te behouden en verbeteren.

1. Internationalisering

Internationalisering levert een positieve bijdrage aan het Nederlandse wetenschappelijk onderwijs, zoals ook de VSNU heeft betoogd.¹ Internationalisering verrijkt de cultuur van universiteiten en studenten, door Nederlandse studenten een internationaal klimaat te bieden. Internationale studenten hebben hogere slagingspercentages in de bachelorfase² en kunnen daarmee bijdragen aan kwaliteitswinst in het academisch onderwijs. Ook resulteert internationalisering in een toename van studenten in sectoren waar in Nederland een tekort aan is, met name in de techniek en exacte wetenschappen. Ten slotte leidt internationalisering tot een betere reputatie van Nederland als kennisland.

Maar internationalisering kent ook risico's. Een gedwongen overstap op Engels als voertaal zet de Nederlandse taal in het academisch onderwijs onder druk. Dit kan resulteren in verlies van Nederlandse taalvaardigheid bij studenten³ en tot verschraling van het onderwijs, met name in de sociale en geesteswetenschappen waarin bestudering van de Nederlandse taal, cultuur of geschiedenis van belang is.⁴ Daarnaast lopen kleinere, Nederlandse vakken het risico afgeschaft te worden ten faveure van internationaal aantrekkelijke vakken, waardoor specialismen verdwijnen. Een tweede risico is de financiële prikkel die uitgaat van het werven van internationale studenten, die in veel gevallen een verhoogd collegegeld betalen. Deze prikkel kan leiden tot een ongezonde focus op kwantiteit in plaats van kwaliteit. Ten slotte bestaat het risico dat universiteiten in een hoger tempo internationaliseren dan de maatschappij, waardoor de kloof tussen universiteit en maatschappij alleen maar groter wordt.

1 Zie <https://www.vsnunl/files/documenten/Domeinen/Internationaal/Notitie%20Visie%20Internationaal%20definitief.pdf> en http://www.vsnunl/files/documenten/Domeinen/Internationaal/Internationaliseringsagenda%20Hoger%20Onderwijs_2018.pdf.

2 <https://www.vsnunl/internationalisering-hoger-onderwijs.html>

3 Zie bijv. deze rapportage in De Volkskrant van 11 juni 2018: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/-struggles-met-de-nederlandse-taal-het-effect-van-een-studie-in-het-engels~bb7aab09/>

4 <https://www.knaw.nl/nl/actueel/publicaties/nederlands-en-of-engels>

Aanbevelingen:

- Omarm het proces van internationalisering, maar meet de effecten op de kwaliteit van onderwijs, bijvoorbeeld in termen van slagingspercentages, studieduur, cijfergemiddelden, diversiteit in aanbod van opleidingen en baankansen van afgestudeerden.
- Ondersteun docenten bij het overgaan naar een internationaal programma, bijvoorbeeld door trainingen in het lesgeven in de Engelse taal en in het doceren in een 'mixed classroom', maar ook door tijd te bieden voor het aanpassen van cursussen.
- Durf de keuze voor Nederlands als voertaal te blijven maken in studies die opleiden voor een grotendeels Nederlands werkveld of waarin bestudering van de Nederlandse taal, cultuur of geschiedenis centraal staat en waarborg ruimte in curricula voor Nederlandse specialismen.
- Breng een brede discussie over internationalisering op gang binnen de Nederlandse universiteiten, industrie en maatschappij als geheel.

2. Waardering voor onderwijstaken

Wetenschap en onderwijs zijn noodzakelijk met elkaar verbonden.⁵ Hoewel onderwijs één van de kerntaken van universiteiten is, krijgt het niet dezelfde waardering als onderzoek. De afgelopen jaren is de gemiddelde tijdsinvestering van academische staf in het onderwijzen van studenten sterk toegenomen, onder andere door groeiende studentenaantallen, internationalisering van de studentenpopulatie, een toegenomen bureaucratische druk, en een afname van de financiële vergoeding per student.⁶ Echter, naam, faam en carrière worden gemaakt met wetenschappelijke doorbraken en niet met excellent onderwijs.⁷ Het niveau van onderwijs heeft hieronder te leiden.

Stimuli om excellent onderwijs te belonen (zoals prijzen voor een docent van het jaar, onderwijshoogleraarschappen en het Comeniusprogramma van NWO⁸) bestaan, maar belonen slechts een kleine fractie van de docenten. Wat mist is een robuust carrièreperspectief voor academische docenten die in willen zetten op onderwijs.

Wij zijn voorstander van meer flexibiliteit in wetenschappelijke loopbanen en van het in evenwicht brengen van de waardering voor onderwijs met die voor onderzoek. Het zou mogelijk moeten zijn academisch carrière te maken door te focussen op en uit te blinken in onderwijs. Dit moet beginnen bij het aannamebeleid. Als medewerkers zich specialiseren in onderwijs, moeten hun beoordelingen daarop afgestemd zijn en moeten er aantrekkelijke carrièrepaden bestaan. Overigens pleiten we hiermee niet voor het doorknippen van de relatie tussen onderwijs en onderzoek: academisch onderwijs moet gevoed blijven worden vanuit onderzoek. Ook in een academische onderwijs carrière moet een minimum van onderzoekstijd gewaarborgd blijven.

Ten slotte pleiten wij ervoor dat universiteiten en beleidsmakers de waardering voor onderwijs ook naar studenten uitstralen en zich ten doel stellen meer studenten af te leveren die kiezen voor een onderwijs carrière (op alle onderwijsniveaus).

Aanbevelingen:

- Neem de waardering voor onderwijs expliciet op in het personeelsbeleid. Bevordering op basis van excellent onderwijs, nu een uitzondering, zou gebruikelijk moeten worden.
- Creëer ruimte voor onderwijs vernieuwing door rollen op de universiteit te diversifiëren, beginnend bij het aannemen van jonge academische docenten die worden geselecteerd op onderwijs kwaliteiten, tot aan volwaardige carrières als 'principal educators' of onderwijshoogleraren.

5 Adviesraad voor Wetenschap, Technologie en Innovatie, *Verwevenheid onderzoek en onderwijs: eenheid in verscheidenheid*, Den Haag 2015.

<https://www.awti.nl/documenten/adviezen/2015/6/26/verwevenheid-van-hoger-onderwijs-en-onderzoek>

6 <https://vsnu.nl/dalende-rijksbijdrage.html>

7 Goudsteen & Company, *Meer geluk dan wijsheid. De kwaliteit van topdocenten aan onze universiteiten*, Zwolle 2016. Onderzoek onder winnaars van Docent-van-het-jaar-prijzen en de Onderwijsprijzen aan de Nederlandse universiteiten.

8 <https://www.nwo.nl/financiering/onze-financieringsinstrumenten/nro/comeniusprogramma/index.html>

3. Brede vorming in academisch onderwijs

De universiteit is van oudsher een plek waar wordt gewerkt aan academische vorming. Het ontwikkelen van brede maatschappelijke vaardigheden die studenten opleiden tot kritische, mondige en maatschappelijk geëngageerde burgers is van groot belang. De afgelopen decennia is echter de aandacht voor vakinhoudelijk onderwijs sterk toegenomen, ten koste van die voor brede vorming ('Bildung'), met name door prestatieafspraken in het onderwijs. Tegelijkertijd klinkt, in Nederland en elders, steeds luider de roep aan universiteiten om studenten op te leiden tot kritische burgers die hun brede maatschappelijke, morele en politieke verantwoordelijkheden kunnen nemen.⁹

Wij pleiten voor meer Bildung in academische opleidingen, zelfs als dat deels ten koste gaat van onderwijs in professionele kennis en vaardigheden, omdat dit het toekomstig functioneren van studenten in de maatschappij ten goede zal komen. Intellectuele, morele en maatschappelijke vorming kosten tijd. Hoewel veel docenten impliciet aan Bildung werken tijdens inhoudelijke vakken, is Bildung onvoldoende verankerd in ons onderwijs. Wij vinden Bildung zo belangrijk dat bredere maatschappelijke doelen die voorbij het vakinhoudelijke standaardcurriculum gaan expliciet onderdeel horen te zijn van academische opleidingen, met bijbehorende leerdoelen en toetsing.

Aanbevelingen:

- Doceer, in elke opleiding, waarden, verantwoordelijkheden en vaardigheden die studenten vormen tot academische burgers, met bijbehorende leerdoelen en toetsing.
- Maak ethiek, wetenschapsfilosofie en politieke filosofie standaard onderdeel van curricula.

4. Digitale innovatie in onderwijs

Digitale innovatie in onderwijs is nodig om tegemoet te komen aan de behoeften van nieuwe generaties studenten en om het Nederlandse hoger onderwijs internationaal competitief te laten blijven. Daarnaast biedt het mogelijkheden voor toenemende efficiëntie, het bereiken van een groter en breder publiek en een betere leerervaring. Over het algemeen zien we dat de wens tot vernieuwing van het onderwijs breed gedragen wordt en dat alle universiteiten hiermee bezig zijn, een ontwikkeling die wij steunen. Ook juicht de DJA het werk van het recent opgerichte Comeniusnetwerk,¹⁰ waarin laureaten van het eerder genoemde Comeniusprogramma en docenten van het jaar deelnemen, van harte toe.

Aan de andere kant vraagt innovatie in onderwijs ook om kritische terughoudendheid en maatwerk. Didactische innovaties moeten goed onderbouwd zijn; dat wil zeggen dat zij altijd kleinschalig en van onderop uitgetest en geëvalueerd moeten worden, voordat overgegaan wordt tot invoering op grote schaal. Bovendien kan de integratie van meer ICT in het onderwijs alleen verantwoord en succesvol gebeuren als daarbij ook aandacht is voor de morele en wettelijke randvoorwaarden met betrekking tot privacy en de opslag van gegevens. Ten slotte wijzen wij op het grote belang van goede ondersteuning voor docenten bij het gebruik van nieuwe onderwijsmethodes. Docenten staan al sterk onder druk en hebben te weinig tijd voor onderwijs. Alleen wanneer tijd beschikbaar kan worden gemaakt en efficiënte ondersteuning aanwezig is kan het docentencorps succesvol werken aan digitale onderwijsvernieuwing.

Aanbevelingen:

- Ondersteun digitale onderwijsinnovatie aan Nederlandse universiteiten om als kennisland competitief te blijven, het Nederlands hoger onderwijs breder toegankelijk te maken en de leerervaring van studenten te verbeteren.
- Probeer onderwijsvernieuwing altijd eerst kleinschalig en van onderop uit voordat er op grote schaal veranderingen doorgevoerd worden.
- Ondersteun docenten met tijd, middelen en staf.

⁹ Zie bijv. Martha Nussbaum, *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities* (Princeton, 2010); en William Deresiewicz, *Excellent Sheep: The Miseducation of the American Elite and the Way to a Meaningful Life* (New York, 2014).

¹⁰ <https://www.knaw.nl/comeniusnetwerk>

5. Financiering voor het aanstellen van extra docenten

Groeiende studentenaantallen en teruglopende budgetten¹¹, gecombineerd met de eis vooral ook te scoren op onderzoek en valorisatie leidt tot grote werkdruk onder academische docenten.¹² Dit resulteert niet alleen in werkstress bij medewerkers, maar kan ook leiden tot verlies aan kwaliteit van het onderwijs en een belemmerende factor zijn voor onderwijsinnovaties, zoals beschreven onder 4. Een ander gevolg is het invoeren van een numerus fixus voor verscheidene opleidingen, simpelweg omdat de docenten het werk niet aan kunnen. Dit geldt ook voor opleiding waaraan de komende jaren maatschappelijk grote behoefte is, zoals verschillende technische opleidingen.¹³

Om het Nederlands hoger onderwijs internationaal aan de top te houden is ruimte nodig bij docenten om het onderwijs te blijven innoveren. Daarnaast zijn maatregelen nodig om de toenemende studentenaantallen op te vangen, zonder dat dit ten koste gaat van de onderwijskwaliteit. Dit betekent dat het aantal docenten, wellicht met name het aantal docenten die zich specialiseren op onderwijs (zie punt 2), sterk omhoog moet. Wij signaleren dat er geen gebrek is aan goede kandidaten voor deze docentposities, maar wel aan financiering om hen te behouden voor het wetenschappelijk onderwijs. Talentvolle gepromoveerden en postdocs stromen nu uit bij gebrek aan carrièreperspectief.

Aanbevelingen:

- Investeer fors in wetenschappelijk onderwijs. Het aanstellen van extra docenten op vaste contracten is van levensbelang voor de kwaliteit en toekomstbestendigheid van het Nederlandse wetenschappelijk onderwijs.

6. Interdisciplinariteit

In de recente verkenning *Grensoverstijgend*¹⁴ betogen leden van De Jonge Akademie dat interdisciplinair onderwijs meerwaarde heeft. Het biedt mogelijkheden om maatschappelijke problemen op te lossen, die vaak niet vanuit slechts één vakgebied aangepakt kunnen worden. Daarnaast kunnen afgestudeerden profijt hebben van extra kennis voor het vinden van werk. Zinvol interdisciplinair onderwijs vereist echter wel dat studenten reeds een stevige basis hebben in tenminste een discipline.

Het blijkt niet altijd eenvoudig om interdisciplinair onderwijs te introduceren. Knelpunten en belemmeringen zijn: dreigende verdringing van het disciplinaire onderwijs, praktische hindernissen zoals gescheiden budgetten en organisatiestructuren, lastige toetsing en beoordeling en gebrekkige aansluiting bij beroepsprofielen.

Aanbevelingen:

- *Grensoverstijgend* bevat een reeks concrete aanbevelingen aan docenten, universitaire bestuurders en studenten om interdisciplinariteit (meer) plaats te geven in het onderwijs.

Hiervoor verwijzen we graag naar de volledige publicatie, die gratis te downloaden is vanaf het volgende adres: <https://dejongeakademie.nl/verkenninggrensoverstijgenddejongeakademie.pdf>

11 Zie: <https://www.vsnul.nl/dalende-rijksbijdrage.html> en <https://www.rathenau.nl/nl/kenniseecosysteem/scheefgroei-inkomsten-en-prestaties-universiteiten>. Ter illustratie: de rijksbijdrage per student is vanaf 2000 met 25% gedaald van € 20.000 per student naar € 15.000 per student, terwijl het aantal studenten in diezelfde jaren is toegenomen met ca. 100.000. Als de rijksbijdrage per student terug zou gaan naar het niveau van 2000, zou een extra investering van ruim 1,3 miljard nodig zijn!

12 Zie <https://sofokles.nl/project/prestatiedruk/> en het groeiende dossier 'De overspannen universiteit' van NRC: <https://www.nrc.nl/dossier/de-overspannen-universiteit/>.

13 <https://www.scienceguide.nl/2017/12/mona-keijzer-verbaasd-numerus-fixus-techniekopleidingen/>

14 <https://dejongeakademie.nl/nl/actueel/nieuws/grensoverstijgend-kansen-en-belemmeringen-voor-interdisciplinair-academisch-onderwijs>